

Юрій Бобров,

суддя Івано-Франківського окружного

адміністративного суду,

начальник управління правового забезпечення

Генерального штабу Збройних Сил України –

начальник юридичної служби Збройних

Сил України

ORCID: 0000-0001-6164-4297

<https://doi.org/10.37374/2019-36-14>

УДК 342.951:344.3

Військовий суд: сучасна українська парадигма

На сьогодні здатність судової влади до задоволення потреб громадян із здійснення судочинства визначається крізь призму доступності суду для людей, можливості своєчасного відновлення справедливості, обґрунтованого притягнення винного до відповідальності, оперативності судового розгляду, наявності відповідного кадрового ресурсу та достатності нормативного врегулювання відправлення правосуддя тощо.

Ураховуючи воєнний конфлікт на сході України, значне збільшення чисельності Збройних Сил України, ріст кількості кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, – невирішеною залишається проблема із відновлення діяльності в Україні військових судів. Вказана державна судова інституція існувала до вересня 2010 року та була ліквідована внаслідок певних суб'єктивних та об'єктивних чинників. На сьогодні кримінальні провадження у справах про кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, розглядають судді, які не мають елементарного досвіду військової служби. Крім того, враховуючи концентрацію військ на сході

України і територіальний принцип судочинства, часто такі справи вирішують судді, котрі у той чи інший спосіб пов'язані з тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей: раніше проживали там, мають родичів на непідконтрольній Україні території тощо, а отже, не можуть приймати неупереджених, законних і справедливих рішень у кримінальних провадженнях про військові злочини та про злочини, вчинені військовослужбовцями.

Своєчасне вирішення проваджень про військові злочини, справ про адміністративні правопорушення, спорів у порядку Кодексу адміністративного судочинства України та прийняття за наслідками їх розгляду не лише законних, але й, передусім, справедливих рішень є основною функцією саме військового суду. Створення в системі судоустрою військових судів сприятиме надійному захисту конституційних прав «людей у погонах» та компетентно вирішувати спори у військовій сфері.

На сьогодні в нашій державі майже немає спеціальних праць, які б висвітлювали проблематику утворення та діяльності військових су-

дів. Так, організаційно-правові засади діяльності військових судів досліджували, зокрема, такі вчені: О. М. Лощихін, С. В. Оверчук, Я. Я. Романовський, М. М. Сенько, О. С. Ткачук, В. В. Топчій, В. П. Шевченко, В. І. Шишкін та інші.

Метою статті є дослідження парадигми військового суду в сучасній Україні.

Нинішня судова система України не здатна повною мірою в умовах збройної агресії проти нашої держави реалізувати завдання зі здійснення судочинства щодо вирішення кримінальних проваджень про військові злочини та значну категорії злочинів, вчинених військовослужбовцями, а також проваджень про «військові» адміністративні правопорушення. У зв'язку з цим, виникла нагальна потреба створення в системі судоустрою військових судів як судів загальної юрисдикції з урахуванням особливого суб'єкта – військовослужбовця, а також відмінностей у територіальному принципі їх побудови і особливостей кадрового наповнення посад суддів та юрисдикції військового суду.

Все наведене свідчить про нагальну необхідність утворення в системі судової влади нашої держави військових судів, які зможуть ефективно здійснювати судочинство у Збройних Силах України та інших утворених відповідно до закону військових формуваннях.

Так, Конституція України передбачає два принципи побудови системи загальних судів: принцип територіальності; принцип спеціалізації.

Частина 3 статті 127 Конституції України вказує на те, що для суддів спеціалізованих судів, відповідно до закону, можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності, а частина 2 статті 129 Конституції України передбачає норму, відповідно до якої законом можуть бути визначені також інші засади судочинства [1].

Принцип територіальності військових судів, як показала практика їх

діяльності, виправдав себе. Він реалізується через функціонування військових окружних судів на території одного або кількох гарнізонів та визначення їх юрисдикції у межах юрисдикції загальних судів.

Принцип предметної спеціалізації при здійсненні судочинства включає:

– загальну спеціалізацію (поділ діяльності суду на окремі види правосуддя, а саме: цивільне, кримінальне, у адміністративних справах, правосуддя у справах про адміністративні правопорушення);

– окрему спеціалізацію (диференціація тих юрисдикцій, які утворюються за наслідками загальної спеціалізації);

– внутрішню спеціалізацію (закріплення суддів за певними категоріями судових справ, віднесених до юрисдикції суду).

У такий спосіб, трансформуючи вищенаведене у площину військових судів, можна стверджувати, що військові суди – це суди загальної юрисдикції, а не «спеціалізовані», так як вони становлять окрему ланку судів загальної юрисдикції, з урахуванням особливого суб'єкта – військовослужбовця, а також – відмінностей у територіальному принципі їх побудови (територія військового гарнізону може містити кілька населених пунктів, адміністративних районів тощо) і особливостей кадрового наповнення посад суддів (військовослужбовці офіцерського складу). Тобто, в нашій державі військові суди повинні становити окрему ланку судів в системі судів загальної юрисдикції зі спеціальним суб'єктом. Тому, зважаючи на означені вище мотиви, їх не можна називати «надзвичайними» чи «особливими».

Розгляд судових справ військовими судами має свої особливості, адже суб'єктами праводносин у справах, віднесених до їх юрисдикції, є військовослужбовці Збройних Сил України та інших, утворених відповідно до закону, військових

формувань, діяльність яких унормована законодавством та підзаконними актами з питань проходження військової служби.

Категорії підсудних військовим судам справ охоплюють оскарження дій командування щодо прийняття на військову службу, її проходження, звільнення військовослужбовців, притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, видання адміністративних актів, дій і рішень командування щодо грошового та іншого матеріального забезпечення, надання житла під час проходження служби, бездіяльності командування, розгляд кримінальних та адміністративних проваджень тощо.

Військовим злочинам присвячений розділ XIX КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», який включає кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних або спеціальних зборів, тобто злочини, вчинені спеціальним суб'єктом – військовослужбовцем.

Однак, наведений перелік справ, що складають військову юрисдикцію, повинен бути переглянутий з урахуванням вимог сучасності, нинішньої ситуації в Україні, веденням бойових дій на сході нашої держави та узгоджений із станом та перспективами функціонування і розвитку ЗС України, курсу нашої держави на вступ до НАТО.

Специфіка завдань, покладених на військові формування, наявність великої кількості зброї, незаконний обіг наркотичних речовин тощо безумовно, потребує і значної за обсягом роботи з попередження злочинності серед військовослужбовців. У зв'язку з цим, склалася багаторічна, характерна тільки для військових судів, практика розгляду певної категорії справ безпосередньо у військових

частинах у ході виїзних судових засідань. Наявна підсудність справ у місцевих судах за територіальним принципом не може бути такою дієвою, як у військових судах, територіальна підсудність справ яких пов'язана з наявною структурою дислокації військових формувань [2, с. 1–21]. Остання дає змогу зробити ці суди доступними для людей, значно скоротити час розгляду справ.

Ми переконані у тому, що рішення про ліквідацію військових судів у 2010 році було передчасним, помилковим і необґрунтованим.

На сьогодні кримінальні провадження щодо військовослужбовців, які розглядаються територіальними судами, відкладаються у «довгий ящик». Навіть елементарні «одноепізодні» провадження цієї категорії тривають роками. Звичайно, що такий розгляд порушує принципи невідворотності покарання, підриває віру військовослужбовців у справедливість.

Причиною цього є велике навантаження на суддів та їх некомпетентність у питаннях військової служби, незнання порядку прийняття рішень командирами в умовах бойової обстановки, виконання цих рішень підлеглими тощо.

Командування військових частин обурене необхідністю забезпечувати власними силами прибуття військовослужбовців до місцевого суду, адже це шкодить виконанню обов'язків військової служби та спричиняє додаткові фінансові витрати.

Крім того, серйозною проблемою є відсутність єдиної практики у справах про військові злочини та про злочини, вчинені військовослужбовцями. Щоб установити наявність чи відсутність у діях особи складу військового злочину, потрібно знати спеціальні нормативні акти, що регламентують права та обов'язки військовослужбовців (статути, інші нормативно-правові акти, які визначають функціональні обов'язки).

Статті Кримінального кодексу України щодо військових злочинів є

бланкетними та відсилають до військового законодавства, так як окремі категорії «військових» справ стосуються оскарження дій військового командування, призову на службу, порядку проходження служби, надання статусу учасника бойових дій, повноти речового, продовольчого, грошового забезпечення, призначення пенсії, звільнення зі служби тощо.

Зі складністю справ про кримінальні правопорушення, пов'язані із виконанням обов'язків військової служби, до прикладу «нестатутних відносин» (застосування психологічного та фізичного насильства), суддям, котрі не служили в армії, не знають про особливості військової дисципліни та культури – не просто розібратись у об'єкті охоронюваних законом суспільних правовідносин. Так як, на перший погляд, протиправні дії порушують недоторканість особи, її права на життя і здоров'я. Водночас, об'єктом кримінального правопорушення виступають встановлені статутами ЗС України правила взаємовідносин між військовослужбовцями рівними за званням та службовим становищем, за відсутності відносин підлеглості. А й справді, без належної фахової військової підготовки судді важко оцінити те чи інше діяння та вирішити питання про наявність у ньому складу злочину.

Так, раніше, коли діяли військові суди, застосовувалась єдина судова практика, зокрема, щодо кваліфікації злочинів та при призначенні покарання. Це означало, що винні у вчиненні певних злочинів військовослужбовці несли приблизно однакове покарання незалежно від місця вчинення злочину. Сьогодні ж в Єдиному державному реєстрі судових рішень можна знайти вирок, у яких призначені судами покарання, скажімо за самовільне залишення військової частини або місця несення служби чи дезертирство, вчинені за однакових умов – від штрафу і до 10-ти років позбавлення волі.

Існують проблеми і при кваліфікації злочинів: за наявності ознак злочину, передбаченого розділом XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» Кримінального кодексу України, суди приймають рішення про визнання винними військовослужбовців за іншими статтями особливої частини КК України, не враховуючи те, що суб'єкт вчинення злочину – військовослужбовець.

Військові суди за результатами розгляду кримінальних справ часто застосовували до військовослужбовців таку міру покарання як направлення засудженого в дисциплінарний батальйон строком до трьох років. Після відбуття покарання в «дисбаті» особа не мала судимості, а у разі зразкового виконання обов'язків служби – могла розраховувати на дострокове звільнення із зарахуванням строку такої служби до загальної вислуги років. Однак, після ліквідації військових судів, територіальними судами загальної юрисдикції заміна покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк направленням військовослужбовців в дисциплінарний батальйон – не практикувалась, що у результаті негативно впливало на виправлення правопорушників. Здебільшого, після колонії такі особи вчиняли нові злочини.

Різної судової практики при призначенні покарання і порушення вимог кримінального закону при кваліфікації злочинів, не сприяють утвердженню законності і правопорядку у військах та зміцненню військової дисципліни.

Крім того, для прийняття справедливого і законного рішення в кримінальних провадженнях про військові злочини, особливо вчинені військовими посадовими і службовими особами, суддя повинен бути фахово підготовлений не лише в галузі юриспруденції, а володіти знаннями у військовій сфері: знати функціональні обов'язки військових,

взаємовідносини у військовому колективі, його традиції, порядок прийняття рішень командирами і начальниками, могли надавати їм належну оцінку тощо. І головне, зважаючи на конкретні обставини справи, мати сміливість і відповідальність прийняти справедливе та законне рішення в кожній конкретній справі, враховуючи принцип верховенства права та пропорційності. Зокрема, з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів обвинуваченого і вироку суду для військового колективу загалом, можливості виконання військовим формуванням покладених на нього завдань за призначенням у майбутньому. Тобто, вирок суду в кримінальному провадженні відносно військовослужбовця повинен сприяти зміцненню військової дисципліни, підняттю бойового духу, а не навпаки.

Однак, військові дії на сході країни призвели і призводять до збільшення кількості військових злочинів, вчинених військовослужбовцями, захист прав, свобод та інтересів яких здійснюється судом. Звичайно, така категорія справ, як військові злочини, має свою специфіку, що потребує спеціальних знань, а тому існує гостра необхідність для забезпечення професійного і об'єктивного правосуддя для військовослужбовців шляхом створення військових судів, що компетентно, оперативно та професійно розглядатимуть вказані справи.

Ураховуючи значну концентрацію військ на сході України, у зв'язку з проведенням з березня 2014 року Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, а з 30 квітня 2018 року – операції Об'єднаних сил для забезпечення національної безпеки, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, на сьогодні найбільше злочинів, вчинених військовослужбовцями,

обліковується саме в цих регіонах. Кримінальні провадження розглядаються місцевими судами загальної юрисдикції відповідно до закріпленої статтею 125 Конституції України принципу територіальності, тобто судами зони АТО та прилеглих районів. Безперечно, судді цих судів порядні, компетентні і професійні, однак є випадки, коли вони чи їх родичі проживають на непідконтрольній Україні території, а на роботу їздять на територію, підконтрольну нашій владі. Це, безумовно, має певний вплив на них при прийнятті рішень у справах, так як вони (судді) є такими ж звичайними людьми і залежать від тієї обстановки і того соціуму, в якому проживають. Звичайно, що обставини воєнного конфлікту в будь-якому випадку впливають на прийняття того чи іншого рішення.

Під час виконання обов'язків в районі проведення АТО у 2015–2017 роках ми неодноразово спілкувалися із місцевими суддями. Під час цього, окремі з них повідомляли про страх прийняти законне і справедливе рішення у кримінальному провадженні відносно військовослужбовців ЗС України, яке може суперечити інтересам «окупаційної влади» за лінією розмежування, адже, на цих територіях проживають їхні сім'ї, родичі.

Вирішення питання підсудності кримінальних проваджень стосовно військовослужбовців та направлення їх для розгляду на «мирні території» можливе, але відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України, це відноситься до компетенції апеляційного суду, якщо йдеться про скерування справи для розгляду в інший район в межах області та касаційного суду – для передачі справи на розгляд іншого суду в межах нашої держави, але для цього повинні бути виняткові обставини. Хоча, апріорі виходимо з того, що кожен суддя є неупереджений, незалежний, однак на практиці видно, що це не зовсім так.

Намагання нашої держави до миру потребує відповідних адекватних рішень та дій з боку агресора. Як відомо, численні переговори та домовленості про повне припинення вогню, роззброєння учасників незаконних військових формувань на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей, виведення з України іноземних військ дають мало позитивних результатів. На сході нашої держави майже щодня продовжують гинути наші військовослужбовці, втрачає зазнає і цивільне населення на лінії зіткнення. Тому, говорити про швидке вирішення конфлікту – передчасно.

Небезпека утворення нових локальних воєнних конфліктів в світі також не минула, а навпаки, в останній час їх загроза стає ще більш реальною. Підтвердженням цього є катастрофа 8 січня 2020 року у небі над столицею Ірану Тегераном українського пасажирського літака Boeing 737 рейсу

PS0752, що належав українській авіакомпанії МАУ. За попередніми висновками експертів літак був збитий іранськими військовими із зенітного ракетного комплексу «Тор-М1» російського виробництва.

Усі ці загрози вимагають від України зміцнення обороноздатності та підвищення боєготовності Збройних Сил. При цьому, реалізація проекту про утворення військових судів в нашій державі позитивно вплине на стан військової дисципліни та правопорядку в армійських підрозділах за рахунок компетентного та оперативного розгляду справ у розумні строки і, як наслідок, неухильного дотримання принципу верховенства права, невідворотності покарання, сприяти-

ме поверненню віри військових у справедливість та довіри до судової влади. Судді військових судів не будуть залежними від тих впливів, які на сьогодні є на суддів з районів АТО (ООС).

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що в сучасних умовах судова система нашої держави не може ефективно, якісно та повною мірою, у встановлені законом строки, забезпечити військово-службовцям захист їхніх прав, свобод та інтересів. Тому, утворення військових судів в Україні, з урахуванням міжнародного, зокрема, європейського досвіду, у кінцевому результаті призведе до підвищення якості правосуддя, зменшення навантаження на територіальні суди загальної юрисдикції, які на сьогодні, внаслідок «кадрового голоду», мають на розгляді надзвичайно велику кількість справ, а також дасть змогу більш компетентно і у розумні строки розглядати військові справи, наближені професійно та територіально до цих правовідносин судами і суддями.

З метою практичної реалізації проекту щодо створення військових судів нами пропонується частину першу статті 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити реченням такого змісту: «Військові суди розглядають кримінальні новим та адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках, встановлених законом» [3] та внести інші необхідні зміни до цього закону, а також процесуальних кодексів, котрі б регламентували процесуальну діяльність військових судів.

Список использованных источников

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.12.2019).

2. Оверчук С. В. Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 1 (11). С. 1–21.

3. «Про судоустрій і статус суддів»: проект Закону України про внесення змін щодо військових судів від 22 травня 2018 року № 8392. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64070 (дата звернення: 20.12.2019).

Бобров Ю. О. Військовий суд: сучасна українська парадигма

У статті проаналізовано засади створення та діяльності військових судів, юрисдикцію та підсудність цього інституту. Акцентовано на тому, що військові суди – це суди загальної юрисдикції, які становлять окрему їх ланку, з урахуванням особливого суб'єкта – військовослужбовця, а також відмінностей у територіальному принципі їх побудови і особливостей кадрового наповнення посад. З'ясовано, що аналіз судової практики засвідчує відсутність достатньою мірою у суддів територіальних судів загальної юрисдикції, зокрема адміністративних судів, знань норм матеріального права, що регулюють питання прийняття осіб на військову службу, її проходження та звільнення з військової служби, соціального захисту військовослужбовців тощо, а також вказує на неповне розуміння судьями самої сутності військової служби, як конституційного обов'язку кожного громадянина нашої держави.

Ключові слова: військовий суд, суддя, військове судочинство, військовослужбовець, військові злочини.

Бобров Ю. А. Военный суд: современная украинская парадигма

В статье проанализированы принципы создания и деятельности военных судов, юрисдикция и подсудность этого института. Акцентировано на том, что военные суды – это суды общей юрисдикции, составляют отдельное их звено, с учетом особого субъекта – военнослужащего, а также различий в территориальном принципе их построения и особенностей кадрового наполнения должностей. Анализ судебной практики свидетельствует об отсутствии достаточной степени у судей территориальных судов общей юрисдикции, в частности административных судов, знаний норм материального права, регулирующие вопросы принятия лиц на военную службу, ее прохождения и увольнения с военной службы, социальной защиты военнослужащих и т.д., а также указывает на неполное понимание судьями самой сущности военной службы, как конституционной обязанности каждого гражданина нашего государства.

Ключевые слова: военный суд, судья, военное судопроизводство, военнослужащий, военные преступления.

Bobrov Yu. Military court: modern Ukrainian paradigm

The article analyzes the principles of the establishment creation and activity of military courts; jurisdiction and jurisdiction of this institute are analyzed. It is emphasized that military courts are courts of general jurisdiction, make up their separate unit, taking into account the special subject - serviceman, as well as differences in the territorial principle of their construction and peculiarities of staffing. It is found out that the analysis of the case-law shows that judges of territorial courts of general jurisdiction, in particular administrative courts, lack of knowledge of substantive law, regulating issues of admission of persons to military service, its passage and dismissal from military service, social protection of servicemen, etc., are not sufficiently sufficient.

e., and also points to incomplete understanding by judges of the very essence of military service as a constitutional duty of every citizen of our state.

The need for military court proceedings is precisely military due to the conditions of the present, its cruel military realities and the specifics of military service in the Armed Forces of Ukraine and other military units formed in accordance with the law, the critical level of army crime, which poses a threat not only to the combat capability of the troops, but also the state as a whole and, in the face of armed aggression, threatens the national security of Ukraine.

The problem of further improvement of the administrative and legal regulation of the activity of military courts in Ukraine should be solved by introducing the necessary amendments to the existing legislation on the judiciary, taking into account the requirements of this, caused by the annexation of part of the sovereign territory of Ukraine – the Autonomous Republic of Crimea and armed conflict in the eastern part of the country and Donetsk and Lugansk regions, as well as internal and external priorities of state development.

Key words: military court, judge, military legal proceedings, military serviceman, war crimes.